

חוברת לימוד והגות

חיי שרה

12 שאלות לשאול סביב שולחן השבת

שתיים עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "חיי שרה:
מקור החיים": מדוע התורה מתעכבת על מות שרה וקוראת לו "חיים",
מה מבדיל בין זמן חי לזמן מת, ומה יודע האדם על המוות שהבהמה אינה
יודעת. ועד חברון, קרית ארבע, שבה האבן המונחת על הקבר נעשית
אבן בניין.

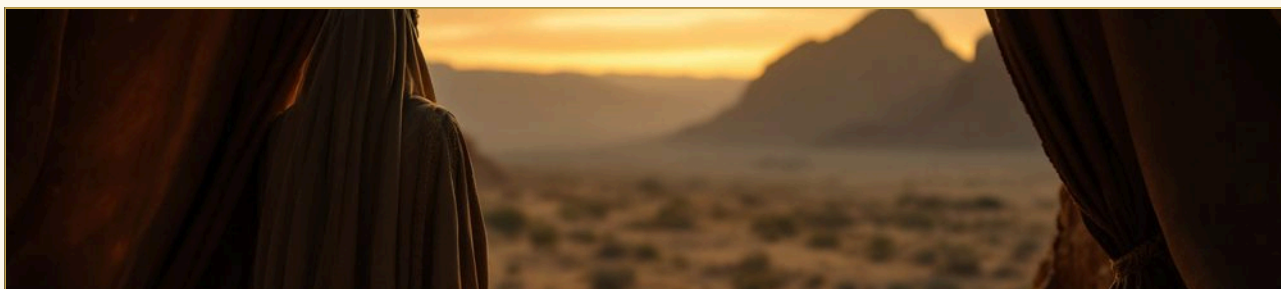
הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן פרשת חיי שרה

01	מדוע מות שרה, ולא מות אברהם?
02	מאה שנה, עשרים שנה, שבע שנים
03	לעשות את ימך, או למלא אותם
04	יותר מן התבונה: לתת
05	מה יודע האדם שהבהמה אינה יודעת?
06	הקדיש אינו קמיע
07	מדוע התורה שבכתב שותקת על העולם הבא?
08	הפרוזדור והטרקלין
09	שום דבר אינו נמחק
10	נשמתה פרוחה
11	אין מתים, מסתלקים
12	עיר הארכעה

מדוע מות שרה, ולא מות אברהם?

הצגה

עד כאן, כל המיתות בתורה עברו כמעט בלי ששימו לב. מות שרה מסופר בעמוד הראשון ונותן את שמו לפרשה — שם המדבר על חיים. על מות אברהם לא יאריך הכתוב כל כך, וגם לא על מות יצחק או יעקב.

השאלה

מדוע דווקא דרך מותה של אישה, שרה, בוחרת התורה לומר מהו המעבר מעולם לעולם?

התשובה

"וַיְהִי חַיִּי שָׂרָה" (בראשית כג, א).

אובדן האישה ראוי שיתעכבו עליו, אומר הרב: היא שמאפשרת לנו באמת לממש את חיינו ולהעביר אותם מן הווירטואלי אל הממשי. השם כבר אומר זאת: החיים והמוות אינם שתי מציאויות המנוגדות זו לזו.

שכן הנשי הוא הנושא את כוח היצירה. דרכו, העולם הזה והעולם הבא מתגלמים בישות אחת. כששואלת אחת השומעות מה, בתורו, מחבר את האישה, משיב הרב שהנשי הוא ישות המספיקה לעצמה, מה שאין כן הגברי: היכולת הזאת כבר חקוקה בהווייתו.

הוא גם מולידו של הדור הבא, אותו חלק מעצמך הנקרא לקחת את המשמרת ולהשלים את העבודה. "אתה, ככל שתדע, לא אתה תישא אותו." שרה, השרה לכל העולם, היא אפוא זו שדרכה יכול הכתוב לומר מהו המעבר מעולם לעולם.

מסקנת הרב

החיים והמוות אינם שונים זה מזה.

לקח לשולחן

מי בביתנו מעביר את תוכניותינו מן הווירטואלי אל הממשי? שכל אחד יזכיר דבר שהוא רק רצה בו, ואחר הפך אותו לממשי. והאם הודה לו על כך אי פעם?

הצגה

הכתוב אינו אומר ששרה חיתה מאה עשרים ושבע שנים. הוא מונה שלוש יחידות: "מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים" — ושב ואומר: "שני חיי שרה". לדעת הרב, הרעיון הראשון כבר כאן: אין חיים אחדים, אלא שני חיים מקבילים.

השאלה

למה למנות חיים במקטעים, במקום לומר פשוט את הסכום?

התשובה

רש"י בראשית כג, א: "שָׁקַל אֶחָד נֶדְרָשׁ לְעֶצְמוֹ"; "יִדְעָה ה' יָמֵי תְּמִימָם" (תהלים לו, יח).

מאה שנה אינן אריכות ימים, אלא איכות חיים: האדם השתחרר מכל המחיצות הגופניות והביולוגיות של הישות, ורק הרוח עדיין זורחת. לכן מדליקים נר ליד מיטת הנפטר: אנו ממירים את החיים באור.

עשרים שנה הן מקטע המאבק והאתגרים, הגיל שבו הצעיר נוטל אחריות: עד אז אפשר למצוא לו נסיבות מקילות. ושבע שנים הן הרגע שבו הילד נפתח ליפיו של העולם — יסוד שאין להזניח, יופיו של היקום הזה.

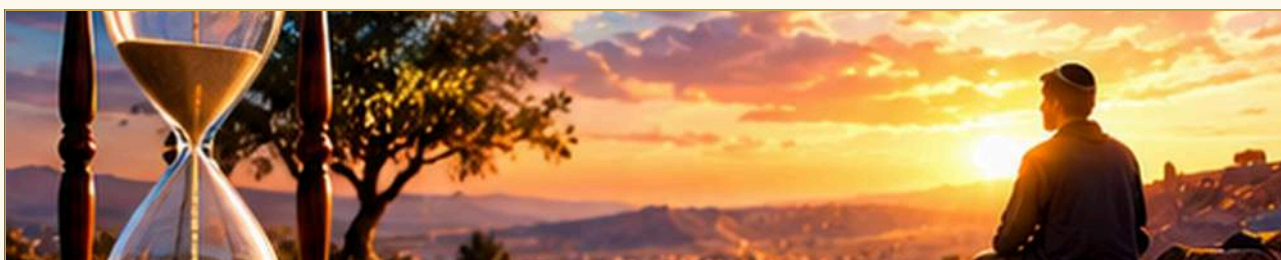
שרה הייתה כל אלה יחד. אין אלה דפים שנתלשים מלוח השנה משום שפג תוקפם: שמרנו אותם, כי לכל דף יש מסר משלו. כל זה יוצר מחרוזת יפה מאוד. זה פשר הפסוק: ה' יודע את ימי מי שדואגים לחמימות, לשלמות, למכלול ההרמוני.

מסקנת הרב

אין אלה חיים קרועים, אלה חיים שלמים.

לקח לשולחן

כל אחד מאיתנו נפרד ממי שהיה פעם: הילד בן השבע המשתאה, הצעיר בן העשרים שעמד באתגרים. שיאמר כל אחד מה נטש בדרך ומה עליו לשוב ולאחוז בו. האם חיינו הם מחרוזת, או דפים תלושים?

הצגה

הצדיקים, אומרים חז"ל, עושים את ימיהם. הרשעים, לעומתם, ממלאים את ימיהם: יש להם זמן לבזבז, הזמן הזה מעיק, וצריך למלא אותו. אחת השומעות דוחקת ברב: אם מאה עשרים ושבע שנותיה של שרה מלאות, האם לא היה בהן שום זמן מת?

השאלה

האם שעה של קילוף ירקות היא זמן מת — ומה מפיח חיים בזמן החולף?

התשובה

יש זמן שבורח ואין להשיגו. ויש זמן מוחלט, הנקרא נצח, שאינו אובד לעולם: חלקיק מן הזמן הזה הוא הזמן כולו, והזמן כולו הוא חלקיק מן הזמן הזה. בחייו של כל אדם יש שתי הקואורדינטות האלה: זמנים מתים חמני חיים. האידיאל הוא לצמצם את הזמנים המתים ככל האפשר.

היום, מעיר הרב, המחשב עוזר לנו להבין את התופעה הזאת: שומרים בענן מידע, זיכרון, ומעבירים אותם ממכשיר למכשיר. מה שהיה קשה לנו לדמיין על העולם הבא נעשה קשה קצת פחות.

אבל הכנת הלחם אינה זמן מת. קילוף ירקות אינו זמן מת. אפיית עוגות, על כל מורכבותה, מתוך רצון ליצור, אינה זמן מת: הרגעים האלה משתלבים בתכלית. כך גם בחיים, שבהם זמנים מסוימים מכינים אחרים: התוצאה היא שקובעת.

מסקנת הרב

התכלית היא שמפיחה חיים בכל הזמנים המתים.

לקח לשולחן

שיאמר כל אחד מהו העיסוק הצנוע ביותר בשבוע שלו ולאיוו תכלית הוא מתחבר. ומה הוא עושה יום יום שאינו מתחבר לשום דבר: האם לבטל אותו, או למצוא לו משמעות?

הצגה

האדם נוצר משני יסודות: עפר מן האדמה, השב אל העפר, ונשמת חיים שנופחה בו מלמעלה. הרב מתעכב על מה שבא בו מן האדמה — ושהאדם חולק עם הבהמות הרבה יותר ממה שחושבים.

השאלה

אם לא התבונה, מה באמת מבדיל את האדם מן הבהמה?

התשובה

"וְהָנָחַשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (בראשית ג, א); "וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה" (בראשית ב, ז).

את התבונה אנו מביאים עמנו לעולם: היא בגנים שלנו, מפותחת פחות או יותר, ואנו חולקים אותה עם בעלי החיים, כשם שאנו חולקים את רגישותם. זהו הנחש, שהתורה קוראת לו ערום מכל חית השדה: התבונה המתערבבת בערמה, חריפות השכל שניתנה לאדם בטבעו, השכלתנות האנושית.

מה שמעלה אותנו מעל הבהמה הוא היכולת לתת. היא אינה בטבעו של האדם, היא בהתעלותו מעל טבעו שלו. היה צורך שה' יתערב כדי לעקור את האדם מעולם הטבע ולתת לו ממד של מה שמעבר, בנופחו בו חיים: ויהי האדם לנפש חיה, כלומר יותר מן הנחש.

כל עוד השכלתנות הזאת אינה מלווה בחסד, ביכולת לתת ולהתעלות, אין דמיון, אין צלם אלוהים באדם.

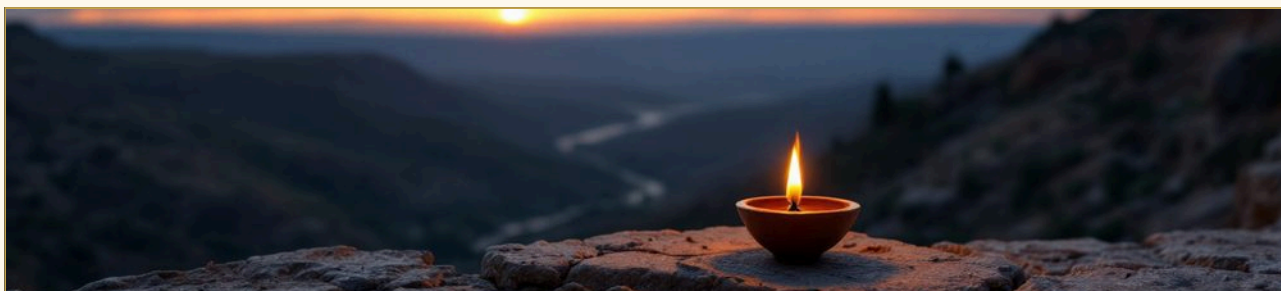
מסקנת הרב

היכולת לתת אינה בטבעו של האדם, היא בהתעלותו מעל טבעו שלו.

לקח לשולחן

אנו מתפעלים בילדינו מן התבונה ומן החריפות. שכל אחד יספר על מעשה נתינה שהרשים אותו יותר מהצלחה מבריקה. ואיזה מכישרונותינו נשאר עדיין "נחש", כל עוד הוא משרת רק אותנו?

מה יודע האדם שהבהמה אינה יודעת?

הצגה

רק לאדם, אומר הרב, יש תודעה של המוות. אחת השומעות מוחה: בעלי החיים חשים בקרבת קצם, מתבודדים, בורחים ממי שרוצה לשחוט אותם. הרב עומד על דעתו, ומדייק מה כוונתו.

השאלה

מהי תודעת המוות, אם אינה התחושה המוקדמת של הקץ?

התשובה

"בְּלֵעַ הַמָּוֶת לְנֶפֶשׁ" ("שעיה כה, ח).

לאבד את הכוחות ולבסוף לוותר על הכול — אין זו תודעת המוות. תודעת המוות היא הרצון להתעלות מעליו: לחשוב עליו כתקלה בחיים, כטרגדיה, אך כזו שנועדה להיות מעוברת, כדי להגיע לעולם שבו אין מוות.

אילו היה האדם חי זמן מה ואחר כך נעלם, במה היה הבורא משחק? ובלי תכלית, האם היה כדאי לחיות? המוות הוא האפשרות לפרק מכשיר שנשחק ומיצה את עצמו, כדי להרכיב אותו מחדש ולתת לו ממד אחר של חיים. זו הגדרת ה"חיים", מילה בלשון זוגית: המפגש בין שני עולמות, העולם הזה והעולם העליון.

התודעה הזאת היא שמונעת מאיתנו לשקוע בייאוש ולומר: מכיוון שנמות, שום דבר אינו שווה לסבול ולהתאפק, מוטב ליהנות מן החיים עד הסוף.

מסקנת הרב

תודעת המוות היא הרצון להתעלות מעליו.

לקח לשולחן

אנו נמנעים מדבר על המוות ליד השולחן. שכל אחד יאמר מה בחייו ראוי להתעלות מעליו ולא רק לשאת אותו. ומה היה עושה אחרת אילו חשב באמת שלחיו יש המשך.

הצגה

רבים אומרים קדיש על אדם יקר שנפטר כפי שנושאים קמיע. הרב אינו מקטין את המעשה הזה, אבל מזכיר מאין באה התפילה הזאת ובמה היא מחייבת את האומר אותה.

השאלה

מה אומר באמת מי שאומר קדיש על הורה שנפטר?

התשובה

הרב: "מהיום והלאה אני אהיה ממלא מקומו של האדם היקר הזה."

עד המאה השתים עשרה, מסביר הרב, היה הקדיש חלק מן התפילה. הוא הפריד בין ארבעת רבדיה — כשם שיש ארבעה רבדים בפירוש הכתוב, וארכע מיתות. קידוש השם שימש כגיליון מפריד כשעברו מאופן תפילה אחד לאחר.

אחר כך אמרו לאומרו על אדם יקר. משמעותו היא זו: מי שהיה לנו נעלם, וחסרה לנו אנרגיה כדי להשלים את העבודה, להרכיב מחדש את תוכניתנו ולהביאה לסיימה. אני אומר קדיש משום שמהיום והלאה אהיה ממלא מקומו של האדם היקר הזה, וכמוהו אקדש את השם.

האם כולם מקדשים את השם? אין זה בידינו לשפוט, משיב הרב. ה' ברא עולם מגוון כל כך שכל אחד נקרא לקבל על עצמו את שליחותו. בכל תמונה יש עיקר וטפל, אבל הטפל חשוב ליופייה ולאחדותה של התמונה עצמה.

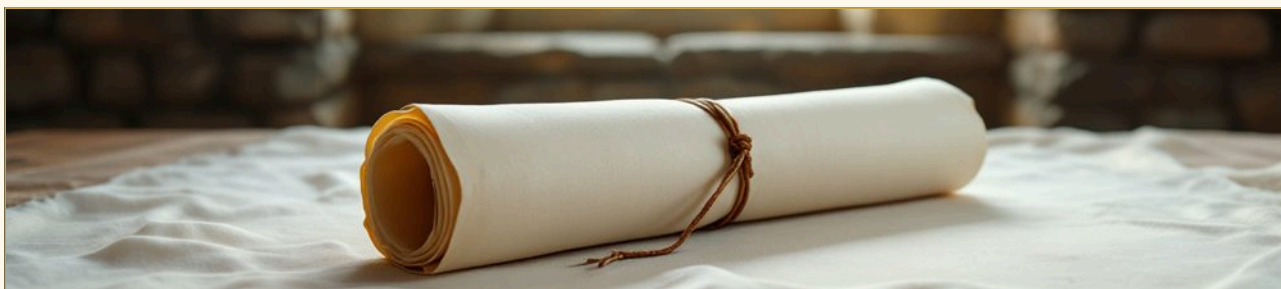
מסקנת הרב

כשאומרים קדיש על אדם יקר, באים להשלים את שליחותו, למלא את מה שהוא אינו יכול עוד לעשות היום.

לקח לשולחן

כל אחד מאיתנו איבד משהו שנעשה דבר שאיש אינו עושה עוד. שכל אחד יזכיר את הדבר הזה. ומי, סביב השולחן הזה, יסכים לקבל אותו על עצמו?

מדוע התורה שבכתב שותקת על העולם הבא?

הצגה

חז"ל אמרו שהאומר אין תחיית המתים מן התורה אין לו חלק לעולם הבא. ובכל זאת, בכתוב אין רואים דבר: התורה אינה מדברת במפורש על העולם הבא. אחד השומעים תמה: האם לא הכול נברא באותיות?

השאלה

מדוע אי אפשר היה לכלוא את העולם הבא בכתב?

התשובה

הרב: "הקדוש ביותר בכתב ספר תורה הוא הלבן המקיף את האות."

העולם הבא הוא זיכרוננו של העולם כולו, המסוגל להחזיר חיים למחזור: לזה קוראים תחיית המתים. אבל אי אפשר לכלוא אותו בספר. הוא בעל פה, בהתהוות המתמדת. מה שכתוב הוא העולם הזה, שאפשר לטפל בו ולעבד אותו. אם התורה שבכתב אינה מזכירה אותו, הרי זה משום שאינה רוצה לחנוק את המושג הזה בספר: היא משאירה אותו מעבר לכתב.

יש שתי דרכים להחזיק ספר: כספר סגור, שמפרשים אותו כפשוטו, או כטקסט פתוח. מה שחשוב ביותר בספר תורה אינו האות, וגם לא התג, הקישוט שמעליה, וגם לא הטעם, הדרך שבה מגנים אותה. זה הלבן המקיף אותה, הלבן הזה שבו לא כתוב דבר והכול בו עוד לגלות.

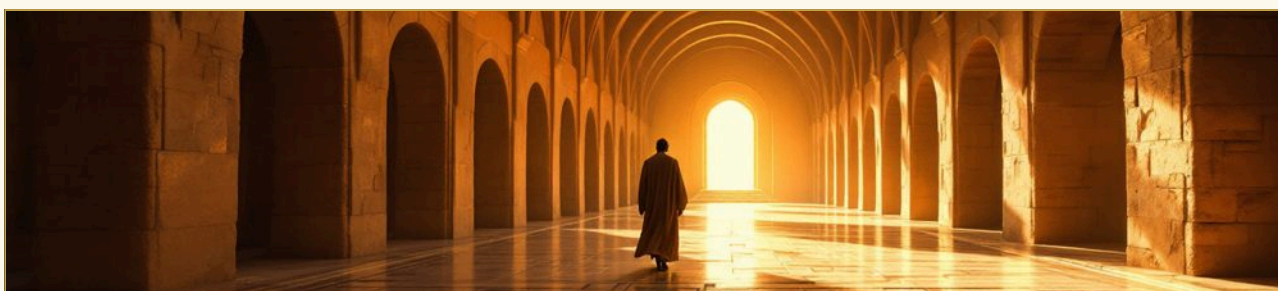
אותה זהירות נדרשת גם בתורה שבעל פה: יש להעמיד אותה בהקשרה, ולא להדביק את הטקסטים כפשוטם, כמו תווית על בקבוק.

מסקנת הרב

החיים הם מעבר לכתב.

לקח לשולחן

אנו אוהבים תשובות מוכנות, שאפשר לצטט ולהדביק בכל מקום. שכל אחד יבחר פסוק שהוא חושב שהוא מכיר היטב ויחפש מה נשאר "בלבן" סביבו. מה קראנו כפשוטו, כשהיה צריך לחפש הלאה?

הצגה

אחת השומעות שואלת את הרב: כיצד יכול קידוש השם להיות שייך לעולם הבא, כשראש השנה, יום הכיפורים, השבת, כל חיינו היהודיים מתרחשים בעולם הזה? הרב משיב שיש להבחין בין שלושה מושגים.

השאלה

מה הקשר בין העולם הזה לעולם הבא — והאם אפשר לזכות באחד בהתנתקות מן האחר?

התשובה

"העולם הזה דומה לפרודודור בפני העולם הבא" (פרקי אבות ד, טז).

העולם הזה הוא הפרודודור: יש לעבור בו כדי להגיע לטרקלין. העולם הבא הוא עולם האמת, שבו אנו רואים את פרי כל מה שעשינו. וגן העדן הוא עוד שלב אחר. כדי לקבל את הפרי, היה צריך לנכש כאן את הענפים הרעים, את העלים הרעים, את כל הסטיות.

מלמדים אותנו ש"יפה שעה אחת" בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ומנגד, שיפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. יש כאן משוואה: בהשקעתנו בעולם הזה אנו בונים את עולמנו הבא, ואי אפשר לקנות אותו בהתנתקות מן העולם הזה.

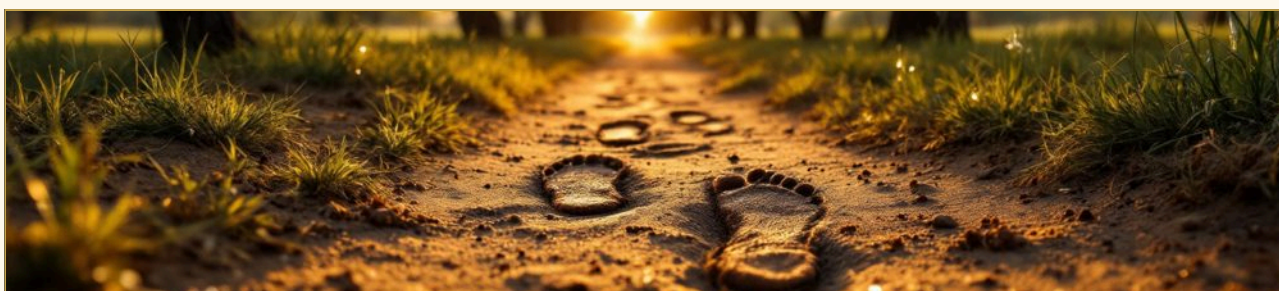
זו גם התשובה לשאלה על הפילוסופיה. החכמה הנוגעת רק לעולם הזה היא זו שמפתח הנחש; החכמה האמיתית משתפת בה את ראיית הנשגב. הפילוסופים היוונים עשו את ההפך והתעלמו מן העולם הזה. בשני המקרים לא חיברו בין שני התחומים.

מסקנת הרב

מה שאנו עושים כאן הוא הטיוטה של החיים.

לקח לשולחן

הטיוטה של החיים: הדימוי יכול להדאיג או להרגיע. שכל אחד יאמר מה בשבוע שלו דומה לטיוטה מרושלת, ומה כבר דומה לעותק נקי. מה היה צריך "להעתיק לנקי"?

הצגה

אנו מוחקים את ההודעות שנעשו מכבדות ברגע שהן מעמיסות על המחשבים שלנו. הרב מסרב לדמיין את הבורא עושה כך עם ברואיו: להביא אותם לעולם, ואחר כך למחוק אותם כמכתבים מיותרים.

השאלה

אם כל מה שאנו עושים משאיר עקבות, האם אנו נידונים כגלל חטאינו?

התשובה

"וְכָל מַעֲשֵׂיךָ בְּסֵפֶר נִקְתָּבִין" (פרקי אבות ב, א).

יש מה שנקרא רשימו: תמיד נשאר עקבה. כל מה שאתה עושה נרשם בפנקס. הבורא אינו מביא לעולם ברואים כדי למחוק אותם, כפי שמוחקים הודעות שנעשו עומס, בלתי נשלט וחסר עניין.

אבל כמובן, אפשר לתקן. זו אפשרות שניתנה: זו עבודת התיקון. העקבה אינה שם כדי להרשיע, היא שם כדי שיחזרו אליה. שום דבר אינו נמחק, ודווקא משום כך הכול עדיין ניתן לתיקון.

מסקנת הרב

תמיד יש עקבה, תמיד נשארת עקבה.

לקח לשולחן

שכל אחד יחשוב על עקבה שהשאיר והיה מעדיף למחוק: מילה, מעשה, היעדרות. במקום לנסות למחוק אותה, כיצד יוכל "לחזור אליה" השבוע?

הצגה

שרה מתה כשמבשרים לה שאברהם לקח את בנו יחידו וכבר העלה אותו לעולה. רש"י משתמש למיתה הזאת בביטוי נדיר, שהעברית המדוברת ולשון המקרא אינן קוראות באותו אופן.

השאלה

מה פירוש "פְּרָחָה נִשְׁמָתָה" — ומדוע הבשורה על בנה הספיקה כדי לחתום את חייה?

התשובה

רש"י בראשית כג, ב: "עַל יְדֵי בְשׁוּרַת הַעֲקָדָה... פְּרָחָה נִשְׁמָתָה מִמָּוֶה וּמָתָה".

בעברית המדוברת, "פרחה נשמתה" פירושו שנשמתה עפה. בלשון המקרא, הפועל "פרח" פירושו ללבלב, לפרוח: נשמתה פרוחה ולבלבה. שרה ראתה שפרק חייה נחתם.

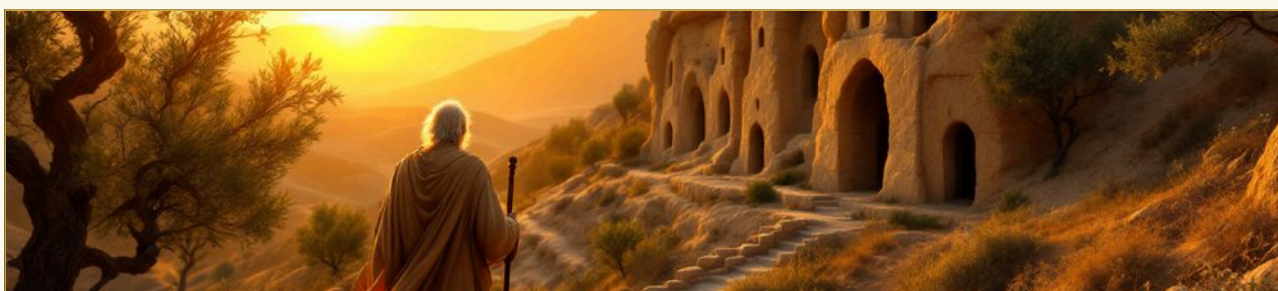
חז"ל אומרים שכל המלמד את בן חברו תורה, הנותן לו את היכולת לפרוח, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו. שכן את הילדים אין רואים רק כבשר ודם, אלא כישויות רוחניות שהגשמו בחיינו.

מסקנת הרב

הילדים הם ישויות רוחניות שהגשמו בחיינו, והם עולמנו הבא.

לקח לשולחן

לעתים קרובות אנו מודדים את ילדינו לפי ציוניהם או מקצועם. שכל אחד יאמר מה ראה פורח אצל אחד בזכותו. ואת מי, מחוץ למשפחתו, יוכל "להוליד" בכך שילמד אותו דבר?

הצגה

כשאדם הולך לעולמו, העברית המקובלת אינה מדברת על פטירה כמוות. היא משתמשת במילה שבה משתמשים היום למי שהתפטר או עזב את משרתו: נפטר.

השאלה

מה אומרת המילה "נפטר" על המוות — ומהי הדרך הטובה ביותר "להיפטר"?

התשובה

"וְשִׁכַּבְתִּי עִם אֲבֹתַי" (בראשית מז, ל).

"נפטר" פירושו שהסתלק. הוא לא מת: הוא הסתלק אל משכן עולמו. זה עולמו הבא; ושנשמתו תנוח בנן עדן — זה כבר שלב אחר.

והדרך הטובה ביותר להסתלק אינה באיזה מעשה גבורה. יש ביטוי מקובל: ושכבתי עם אבותיי. אצטרף אליהם, אשלים את העבודה שהם התחילו ושעשיתי איתם.

ככל שאנו מתקדמים בחיים, אנו מתקרבים אל המועד. אבל אין פירוש הדבר שאנו מתקרבים אל הסוף: אנו מתקרבים אל העולם הבא.

מסקנת הרב

הוא לא מת, הוא הסתלק.

לקח לשולחן

שכל אחד זכיר עבודה שהתחילו הוריו או סביו ושעשה איתם. היכן היא עומדת היום? ואיזו עבודה היה רוצה להשאיר מתחילה למי שיבואו אחריו?

הצגה

שרה מתה בקרית ארבע, עיר הארבעה, היא חברון. הכתוב יכול היה לומר פשוט חברון. הוא מקפיד על שני השמות, והרב רואה בזה מסר המופנה לכל מי שתודעת המוות ערה בו.

השאלה

על אילו ארבעה מדובר — ומדוע המקום הזה נושא שם שפירושו "לחבר"?

התשובה

"וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אֲרָבָה הִוא חֶבְרֹן" (בראשית כג, ב).

חברון, מן השורש חבר, לחבר: זה מקום המפגש של הרוחני והגשמי, של השמים והארץ. ארבעה, משום שאדם, אברהם, יצחק ויעקב קבורים בה, וכן חוה, שרה, רבקה ולאה. אבל גם משום שהעיר הזאת הייתה שייכת קודם לכוחות אחרים, כוחות המוות, ויש ארבע מיתות.

סקילה היא מרד כוחות האדמה באדם. שריפה עונה לאותן תאוות שכיחו את האדם, אנרגיה שלילית. הרג הוא המוות שמזמנות לנו המלחמות, אלימות האדם והאנו שלו. חנק הוא להיחנק בעולם שלא ידעת להסתגל אליו. זה המוות כשהוא נכפה מבחוץ, כעונש.

כשהוא בא מבפנים, הכול נעשה רצון להמיר את מה שמרכיב את העולם: דומם, צומח, חי ומדבר. מערת המכפלה, מערת הכפילות, משחררת את המסר הזה: האבן שמוניחים על הקבר אינה אבן של נטישה, היא אבן של בנייה חדשה.

מסקנת הרב

החיים שווים רק כמה שבונים לקראת העולם הבא.

לקח לשולחן

כל אחד יודע איזו מארבע המיתות האלה אורבת לו: הכובד, התאוות השורפות, האלימות, המחנק. שיאמר כל אחד את שלו, בלי הערות. ואת האבן שהוא, מצדו, היה רוצה להניח כדי לבנות.